

BERTRAND RUSSELL

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΨΥΧΗ

(Μετάφρ. Γιάννου Ν. Κρανιδιώτη)

Μία από τις πιο οδυνηρές περιπτώσεις τῆς σύγχρονης ἐπιστημονικῆς ἀνάπτυξης εἶναι ὅτι κάθε καινούργιο βῆμα μᾶς κάνει νὰ ξέρουμε λιγώτερα ἀπ' ὅτι νομίζαμε. "Όταν ἤμουν νέος ξέραμε, ἢ τοῦλάχιστον νομίζαμε ὅτι ξέραμε, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, ὅτι τὸ σῶμα περιορίζεται σὲ χρόνο καὶ χῶρο, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ ψυχὴ βρίσκεται αἰώνια στὸ χρόνο. Ἐὰν ἡ ψυχὴ ἐπιζεῖ, ὁ θάνατος τοῦ σώματος ἦταν ἓνα γεγονός πᾶνω στὸ ὅποιο διέφεραν οἱ γνῶμες, ἀλλὰ τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρχε ψυχὴ ἦταν κάτι πού ἐθεωρεῖτο ἀναμφίβολα σωστό. "Όσο γιὰ τὸ σῶμα, ὁ κοινὸς ἄνθρωπος τῆς ρουτίνας θεωροῦσε τὴν ὑπαρξή του σὰν αὐταπόδεικτη, τὸ ἴδιο κι ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐπιστήμης, ὁ φιλόσοφος ὅμως ἦταν διατεθειμένος νὰ τὴν ἀναλύσει, κατὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο καὶ νὰ τὴν ὑποβιβάσει σὲ ἔννοια τοῦ νοῦ. Τὰ λόγια τοῦ φιλοσόφου ὅμως δὲν τὰ θεωροῦσε ὁ κόσμος σοβαρά, καὶ ἡ ἐπιστῆμη παρέμεινε ὑλιστικὴ ἀκόμα καὶ στὰ χέρια ἐντελῶς ὀρθοδόξων ἐπιστημόνων.

Σήμερα αὐτὲς οἱ παλιὲς καλὲς ἀπλότητες ἔχουν χαθῆ. Οἱ φυσικοὶ μᾶς διαβεβαιώνουν πῶς δὲν ὑπάρχει τέτοιο πρᾶγμα, ὅπως ἡ ὕλη, καὶ οἱ ψυχολόγοι μᾶς διαβεβαιώνουν πῶς δὲν ὑπάρχει τέτοιο πρᾶγμα, ὅπως τὸ πνεῦμα. Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀνήκουστη περίπτωση. Ποιὸς ποτὲ ἄκουσε ἓνα μπαλωματὴ νὰ λέει πῶς δὲν ὑπάρχουν τέτοια πράγματα σὰν τὶς μπότες, ἢ ἓνα ράφτη νὰ ὑποστηρίζει πῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι πραγματικὰ γυμνοί ;

Αὐτὰ δὲν θὰ ἦσαν περισσότερο παράξενα ἀπὸ κεῖνο πού οἱ φυσικοὶ καὶ μερικοὶ ψυχολόγοι κάνουν. Γιὰ ν' ἀρχίσουμε μὲ τοὺς τελευταίους, μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς προσπαθοῦν νὰ ὑποβιβάσουν κάθε τι πού φαίνεται νᾶναι πνευματικὴ λειτουργία σὲ μιὰ λειτουργία τοῦ σώματος. Ὑπάρχουν ὅμως, διάφορες δυσκολίες στὸν τρόπο τῆς ὑποβίβασης πνευματικῆς λειτουργίας σὲ σωματικὴ λειτουργία. Δὲν νομίζω πῶς μπορούμε νὰ ποῦμε κιόλας μὲ κάποια βεβαιότητα, ἐὰν αὐτὲς οἱ δυσκολίες εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητες. Ἐκεῖνο πού μπορούμε νὰ ποῦμε πᾶνω στὴν ἴδια τὴ βάση τῆς φυσικῆς εἶναι ὅτι ἐκεῖνο πού ὀνομάζουμε σῶμα εἶναι στὴν πραγματικότητα μιὰ ἐπεξεργασμένη ἐπιστημονικὴ κατασκευὴ πού δὲν ἀνταποκρίνεται σὲ καμμιά σωματικὴ πραγματικότητα. Ὁ σύγχρονος ὑλιστής, λοιπόν, βρίσκεται σὲ περίεργη θέση, διότι ἐνῶ μπορεῖ νὰ ἀναγάγει μ' ἓνα κάποιο βαθμὸ ἐπιτυχίας, τὶς λειτουργίες τοῦ πνεύματος σὲ ἐκεῖνες τοῦ σώματος, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἴδιο

τὸ σῶμα εἶναι ἀπλῶς μιὰ ἐπινόηση τοῦ πνεύματος. Εἴμαστε ἔτσι σὰ νὰ πηγαίνουμε γύρω - γύρω ἀπὸ ἕλα κύκλο. Τὸ πνεῦμα εἶναι μιὰ ἀπόρροια τοῦ σώματος καὶ τὸ σῶμα μιὰ ἀνακάλυψη τοῦ πνεύματος. Προφανῶς αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐντελῶς σωστό, καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ κοιτάξουμε νὰ βροῦμε κάτι ποὺ δὲν εἶναι οὔτε πνεῦμα οὔτε σῶμα μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο νὰ πηγάζουν καὶ τὰ δύο.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὁ ἀπλὸς ἄνθρωπος νομίζει ὅτι ὑλικά ἀντικείμενα πρέπει νὰ ὑπάρχουν ὅπωςδὴποτε, ἀφοῦ εἶναι φανερά στὶς αἰσθήσεις. Κάθε τι ποὺ ἡ ὑπαρξὴ του ἀμφισβητεῖται γίνεται ἀληθινὸ ὅταν τὸ συναντήσεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεταφυσικὴ τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Ὅλα αὐτὰ εἶναι πολὺ καλά, ἀλλὰ ὁ φυσικὸς ἔρχεται καὶ σοῦ δείχνει πῶς δὲν μπορεῖς ποτὲ νὰ συναντήσεις τίποτα. Ἀκόμα κι ὅταν τρέχεις μὲ τὸ κεφάλι μπροστὰ καὶ κτυπᾷς ἕνα πέτρινο τοῖχο δὲν τὸν ἀκουμπᾷς στὴν πραγματικότητά. Ἀλλὰ σκέφτεσαι ὅτι ἀκουμπᾷς ἕνα ἀντικείμενο, καὶ τότε τὰ ἠλεκτρόνια καὶ τὰ πρωτόνια ποὺ ἀποτελοῦν μέρος τοῦ σώματός σου ἔλκονται ἢ ἀπωθοῦνται ἀπὸ τὰ ἠλεκτρόνια καὶ τὰ πρωτόνια τοῦ ἀντικειμένου ποὺ σκέφτεσαι. Τὰ ἠλεκτρόνια καὶ τὰ πρωτόνια στὸ σῶμα σου ταράσσονται ἀπὸ τὴν κοντινὴ ἀπόσταση τῶν ἄλλων ἠλεκτρονίων καὶ πρωτονίων, ἐνοχλοῦνται καὶ μεταδίδουν μιὰ ἐνόχληση στὰ νεῦρα τοῦ μυαλοῦ. Ἡ ἐπίδραση στὸ μυαλὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀπαραίτητο στὴν αἴσθησι τῆς ἐπικοινωνίας, καὶ μὲ κατάλληλα πειράματα αὐτὴ ἡ αἴσθησι μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐντελῶς ἀπατηλή. Τὰ ἠλεκτρόνια καὶ τὰ πρωτόνια μόνον οὕτως εἶναι μονάχα μιὰ ἀκατέργαστη, ὠμὴ πρώτη προσέγγισι, ἕνας τρόπος γιὰ νὰ συγκεντρώνονται σ' ἕνα δέμα εἴτε μεγάλα κύματα, εἴτε στατικὲς πιθανότητες διαφόρων εἰδῶν ἀπὸ γεγονότα. Ἐτσι ἡ ὕλη ἔχει γίνῃ κάτι σὰν φάντασμα γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ σὰν μέτρο, βάσει τοῦ ὁποῖου θὰ καθορίζεται τὸ πνεῦμα. Ἡ ὕλη στὴν κίνησι, ποὺ τὴ θεωροῦσαν ἄλλοτε, ἀναμφισβήτητο γεγονός, γίνεται πλέον μιὰ ἀνεπαρκὴς ἰδέα γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν φυσικῶν.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ σύγχρονη ἐπιστήμη δὲν δίνει καμμιά ἐνδειξὴ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ πνεύματος σὰν μιὰ ἐνότητα. Ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ γεγονότα κι' ὄχι ἀπὸ πράγματα ποὺ ἔχουν εὐμετάβλητες ιδιότητες. Τὰ γεγονότα μποροῦν νὰ καταταχθοῦν σὲ μονάδες μὲ βάση τὶς αἰτιώδεις σχέσεις τους. Ἄν ἡ αἰτιώδης σχέση των εἶναι ἐνὸς εἴδους ἢ ἀπορρέουσα ὁμάδα γεγονότων μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἕνα οωματικὸ ἀντικείμενο, καὶ ἂν ἡ αἰτιώδης σχέση ἀνήκει σ' ἄλλο εἶδος, ἢ ὁμάδα μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ πνεῦμα. Κάθε γεγονός ποὺ συμβαίνει μέσα στὸ μυαλὸ κάθε ἀνθρώπου ἀνήκει σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ὁμάδες Ἄν ὑποθεθῇ, ὅτι ἕνα γεγονός ἀνήκει στὴ μιὰ ὁμάδα, τότε τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι ἐπίσης καὶ συστατικὸ τοῦ σώματος. Ἄν ὑποθεθῇ, ὅτι ἀνήκει στὴν ἄλλη ὁμάδα τότε εἶναι καὶ συστατικὸ τοῦ πνεύματος.

Ἐτσι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ὕλη εἶναι ἀπλῶς εὐκολοὶ τρόποι γιὰ τὴν

ὀργάνωση τῶν γεγονότων. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν αἰτία νὰ ὑποθέτουμε πὼς ἓνα μέρος τοῦ πνεύματος ἢ ἓνα κομμάτι ὕλης εἶναι ἀθάνατον. Ὁ ἥλιος θεωρεῖται ὅτι χάνει ὕλη μὲ ταχύτητα ἑκατομμυρίων τόννων τὸ λεπτό. Τὸ πιὸ ἀναγκαῖο χαρακτηριστικὸ τοῦ πνεύματος εἶναι ἡ μνήμη, καὶ δὲν ὑπάρχει καμμιά αἰτία νὰ πιστεύουμε πὼς ἡ μνήμη ἑνὸς ἀνθρώπου ἐπιζεῖ τοῦ θανάτου. Στὴν πραγματικότητα ὑπάρχει κάθε αἰτία νὰ σκεπτόμαστε τὸ ἀντίθετο, διότι ἡ μνήμη συνδέεται καθαρὰ μ' ἓνα εἶδος κατασκευῆς τοῦ μυαλοῦ, καὶ ἀφοῦ αὐτὴ ἡ κατασκευὴ κατχρῆει στὸ θάνατο, ὑπάρχει κάθε αἰτία νὰ πιστεύουμε ὅτι καὶ ἡ μνήμη ἐκλείπει. Ἄν καὶ ὁ μεταφυσικὸς ὕλισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὀρθός, ἐν τούτοις συναισθηματικὰ ὁ κόσμος θὰ ἦταν ὁ ἴδιος ἂν οἱ ὕλισται ἦσαν ὀρθοί. Νομίζω ὅτι οἱ ἀντίθετοι τοῦ ὕλισμοῦ καθοδηγοῦνται πάντοτε ἀπὸ δύο βασικὲς ἐπιθυμίες: Πρῶτα ν' ἀποδείξουν ὅτι τὸ πνεῦμα εἶναι ἀθάνατο καὶ δεῦτερο ὅτι ἡ ὑψίστη δύναμη στὸ σύμπαν εἶναι πνευματικὴ μᾶλλον παρὰ φυσικὴ. Καὶ στὶς δύο αὐτὲς ἀπόψεις νομίζω πὼς οἱ ὕλιστές ἦσαν ὀρθοί. Οἱ ἐπιθυμίες, ἀλήθεια, ἔχουν ὑπολογίσιμη δύναμη στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἐπιφάνειας αὐτοῦ τοῦ πλανήτη ἔχει ἐντελῶς διαφορετικὴ ὄψη ἀπ' ἐκείνη πού θάχε ἂν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὴν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ βγάζουν τὸ ψωμί καὶ ν' ἀφαιροῦν τὸν πλοῦτο του. Ἡ δύναμή μας ὅμως εἶναι πολὺ αὐστηρὰ περιορισμένη. Δὲν μπορούμε πρὸς τὸ παρὸν νὰ κάνουμε τίποτα στὸν ἥλιο καὶ στὴ Σελήνη, ἢ ἀκόμα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς καὶ δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ αἰτία γιὰ νὰ ὑποθέσουμε πὼς ὅτι κι' ἂν συμβεῖ σὲ περιοχὴ πού ἡ δύναμη μας δὲν ἐπεκτείνεται θὰ ἔχη ὀποιαδήποτε πνευματικὴ συνέπεια. Δηλαδή δὲν ὑπάρχει αἰτία νὰ σκεπτόμαστε ὅτι συμβαίνει κάτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς διότι κάποιος τὸ ἐπιθυμεῖ νὰ συμβεῖ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ δύναμη μας πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ἐξαρτᾶται ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἐνέργεια, πού μᾶς προμηθεύει ὁ ἥλιος, ἐξαρτόμαστε ἀναγκαστικὰ ἀπ' τὸν ἥλιο καὶ δὲν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο καμμιά ἀπ' τὶς ἐπιθυμίες μας, ἂν ὁ ἥλιος σταματοῦσε νὰ στέλλει θερμότητα. Εἶναι βέβαια ἐνέργεια χωρὶς πολλὴ σκέψη νὰ ἀποφαινώμεθα, στὸ τί ἡ ἐπιστήμη θὰ κατορθώσει στὸ μέλλον. Ἴσως νὰ μπορέσουμε νὰ παρατείνουμε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ ὑπαρξὴ ἀλλὰ ἂν ὑπάρχει καμμιά ἀλήθεια στὴ σύγχρονη φυσικὴ, καὶ συγκεκριμένα στὸ δεῦτερο ἀξίωμα τῆς θερμοδυναμικῆς δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζουμε ὅτι τὸ ἀνθρώπινο γένος θὰ διαβιωνισθῆ. Πολλοὶ θὰ βροῦν τὸ συμπέρασμα αὐτὸ σκοτεινὸ, ἀλλὰ ἂν εἴμαστε εἰλικρινεῖς μὲ τοὺς ἑαυτοὺς μας, πρέπει νὰ παρεδεχθοῦμε ὅτι ἐκεῖνο πού θὰ συμβεῖ πολλὰ ἑκατομμύρια χρόνια στὸ μέλλον δὲν ἔχει κανένα μεγάλο συναισθηματικὸ ἐνδιαφέρον σὲ μᾶς τώρα. Καὶ ἡ Ἐπιστήμη ἐνῶ ἐξαφανίζει τὶς κοσμικὲς μας ἀπαιτήσεις αὐξάνει σημαντικὰ τὶς ἐπίγειές μας ἀνέσεις. Γι' αὐτὸ ἀντίθετα ἀπὸ τὸ φόβο πού προξενεῖ στοὺς θεολόγους, γενικὰ τὴν παραδεχόμαστε.